

פתרון הבחינה בהיסטוריה 3 יח"ל, מועד קיץ 2008

שאלונים: 24,022303

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, שמואל הירש, רענן נוימרק ואורית ברבוט

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

הערה: בשאלון שמונה נושאים (8-1), על הנבחן היה לבחור בשלושת הנושאים שלמד, ולענות על שש שאלות בסך הכל

נושא 3 – קהילות יהודי קרקוב בתקופת השואה

(על הנבחנים היה לענות על אחת מהשאלות 9-10 (פרק ראשון)

ועל אחת מהשאלות 11-12 (פרק שני)

פרק ראשון

פתרון שאלה מספר 9

הקיום היום-יומי בגטו

סעיף א'

בגטו ניתן למצוא "שליטים אמיתיים" – הרשויות הגרמניות ו"שליטים מדומים" – היודנרט .

"השליטים האמיתיים" - בגנרל גוברנמן שלוש רשויות שלטון שהשפיעו על היהודים :

- המנהל האזרחי - ממשלת הגנרל גוברנמן בראשות הנס פרנק שהקימה את "המדור לענייני יהודים". תפקידי המדור היו בתחומי הרישום, הקמת יודנראטים וחקיקה.
- שלטונות האס. אס. – בראשם עמד ויליאם קריגר ששאף להקים מחנות עבודה בפיקוח ישיר של האס. אס.
- משטרת הביטחון (סיפ"ו) ושירות הביטחון (האס. דה).

בין שלוש הרשויות הללו התקיים מאבק על השליטה ביהודי הגנרל-גוברנמן בכלל, וביהודי קרקוב בפרט. קיימות עדויות רבות המעידות על מחלוקות בלתי פוסקות בין גופים אלה מצד אחד, ועל שיתוף פעולה ביחס לעינויים ורצח של יהודים ופולנים. לכאורה הייתה זו מחלוקת על סמכויות אך בפועל המחלוקת הייתה על השגת שליטה וניצול היהודים כעובדי כפייה וניצול רכושם.

"השליטים המדומים" של הגטו היו היודנרט. עם המעבר לגטו עמד בראש היודנרט ד"ר **ארתור רוזנצווייג** – עו"ד שמונה לתפקיד לאחר מאסרו של מרק ביברשטיין. תפקיד היודנרט היה מורכב וכמעט בלתי אפשרי: מצד אחד לספק לגרמנים את מבוקשם ומצד שני, לדאוג לצרכיה הבסיסיים של האוכלוסייה – צירוף של שלטון מחלט עם חוסר אונים מחלט...

השלטונות הנאצים – "השליטים האמיתיים" התירו בשלב זה את קיומן של פעולות תרבות כמו קונצרטים ומופעים כדי להשלות את היהודים כי קיומו של הגטו מובטח. וכדי לשמור על שקט ולמנוע מרידות.

סעיף ב'

יש להבחין בין מאבק מזוין לבין מאבק פאסיבי להישרדות. המאבק המזוין נתפס כמאבק לגבורה תוך סיכון עצמי. אך יש לציין כי המאבק להישרדות מהווה דוגמה לגבורה גם כן. הכותבת טוענת כי עצם הניסיון לחיות בתנאים לא נורמאליים בגטו מייצג גבורה עילאית.

להלן דוגמאות משלשה תחומי מאבק:

המאבק על הלחם – המדיניות הגרמנית הייתה לספק מעט מאוד מזון לגטו ויחד עם זאת לאסור על יהודים לצאת מהגטו ללא אישור. מי שיינתפס מחוץ לגטו ימות בירייה. הממונה על ענייני הבריאות בגנרל גוברנמן תיאר את המדיניות הנאצית כך: "...קיימות שתי דרכים בלבד: אנו דנים את היהודים בגטאות למוות מרעב או מוות בירייה. אמנם בסופו של דבר התוצאה תהייה זהה, אבל האמצעי השני הוא המרתיע ביותר. אין אנו יכולים לנהוג אחרת... כי תפקידנו היחידי והבלעדי הוא לדאוג שגרמני לא יפגע מהמגפות ושהפרזיטים (היהודים) האלה לא יסכנו אותו, לשם מטרה זו כל אמצעי יהיה טוב בשבילנו."

המאבק במדיניות ההרעבה התקיים במספר דרכים:

- א. היודנרט בשיתוף עם "המוסד לעזרה עצמית" פעלו בשיתוף פעולה. היודנרט קיבל הקצבות מזון מהגרמנים וחילק את המזון לפי תלושים מיוחדים. בנוסף הגיעו תרומות מארגונים יהודיים בחו"ל – כמו הג'וינט, הוקמו מטבחים ציבוריים וחולקו בגדים ונעליים.
- ב. הברחת מזון לגטו אמנם הייתה אסורה רשמית אך הרשויות נהגו לעיתים להתעלם מההברחות מאחר והרוויחו מהן הון תועפות. השוחד זרם לשוטרים גרמנים, פולנים ויהודים ששמרו על שערי הגטו. בלילות עברו דרכם דברי מזון והם העלימו עין. דרך נוספת להברחה הייתה של אלה שעבדו ברישיון מחוץ לגטו במפעלים גרמניים ופולניים והבריחו ממפעלים או חנויות מזון. מבין המבריחים יש לציין את מבצעי ההברחה של הילדים שברחו מן הגטו כדי להביא מעט מזון דרך עגלות אשפה, דרך חריץ בגדר, דרך הסורגים תוך סיכון עצמי. ככל שעבר זמן לקראת תחילת 1942 המצב הורע ורבים הסתובבו מצומקים וחסרי כל...

המאבק על העבודה – מיד עם כיבוש פולין היו הכל מעוניינים בניצול כוח העבודה היהודי העצום. עד סוף 1940 טיפלה מחלקה העבודה של היודנרט בהזמנות של מעסיקים גרמניים שהיו מעוניינים בפועלים יהודים. אח"כ הועבר הטיפול לידי משרד התעסוקה הגרמני. יהודים נלחמו על מקומות העבודה שכן, ללא "קנקרטה" וללא אישור עבודה לא קיבלו תלושי מזון. במקומות העבודה השונים ניתן היה לקבל צלחת מרק ופת לחם, היו מקומות שבהם המעסיקים דאגו לעובדיהם היהודים כמו במפעל "אמליה" של אוסקר שינדלר ולעומתם היו מקומות שבהם היחס היה משפיל ועוין. רבים מהיהודים השתדלו להתחמק מעבודה בבניין כי שם ספגו מכות רצח... נוסף על העבודה הרגילה הוטלה על היהודים חובה של עבודת כפייה שתמורתה קיבלו שכר זעום לא מן הגרמנים אלא מקופת היודנרט. הגטו חולק לבלוקים וכל בלוק נשלח אחת לשבוע לעבודת כפייה שחורה ומשפילה... היודנרט יזם המשך עבודה גם בתוך הגטו והביא את מכלול בעלי המלאכה : סנדלרים, חייטים...ואלה עסקו בתפירת מדי צבא לגרמנים. הגרמנים התירו קיומם של בתי מלאכה מסוימים ופיקחו עליהם ובכך יצרו רושם כי הגטו ימשיך להתקיים...ככל שגבר הבידוד התחזקה התחושה כי עבודת תציל ממות. היודנרט בלית ברירה עודד תיקווה זו ואילו הגרמנים עודדו אותה מאחר והעסקת יהודים הבטיחה להם רווחים עצומים ותרמה להרגעת הרוחות בגטו.

המאבק על התקווה – רבים בגטו חיפשו מקלט נפשי כדי לשאוב ממנו את הרצון לחיות. היו שתלו את תקוותם באמונה. ולמרות כל האיסורים המשיכו להתקיים בגטו חיי דת: היו שלושה בתי כנסת ובחגים אף אורגנו מקומות תפילה נוספים. על השבת ניסו לשמור גם יהודים לא דתיים. בגטו היו רבנים ומורים ידועי שם שבעבורם חינוך הדור ברוח התורה היה צו עליון. הם לימדו במחתרת וקיימו תפילות במחתרת וקיוו לבואה של הגאולה... במשפחות לא חרדיות חיפשו ההורים פיתרונות אחרים לילדיהם: נמצאו מורים שתמורת שכר ולפעמים ללא שכר ארגנו "חוגי למוד" לילדים בגילאי בית הספר. הילדים נהגו להגיע למקום המפגש עם ספרים מוסתרים מתחת לבגדיהם. במקום המפגש החליפו תפקידים כששמעו רעש מבחוץ כדי להסתיר את עיסוקם. בבתי היתומים המשיכו לא רק בדאגה לקיומם אלא גם בפעילות חינוכית. ארגון ה "צנטוס" המשיך לפעול בגטו וניהל כמה ממעונות הילדים תוך קבלת תמיכה כספית מתורמים. מקומות המפגש למבוגרים היו בכמה בתי קפה שעדיין התקיימו בגטו. הידוע שבהם היה "פולוניה" שמשך אורחים בשל המוסיקה שנוגנה בו. הגרמנים התירו בשלב זה ליהודי הגטו לקיים קונצרטים ומופעים. ההיתר נבע מרצונם להשלוח את היהודים כי קיומו של הגטו מובטח. במסגרת המחלקה לעזרה סוציאלית הוקם "מדור תרבות" שארגן פעילות תרבותית רשמית. הגסטאפו בדק את תוכנית הקונצרטים והתיר רק יצירות של מלחינים יהודים. חלק בלתי נפרד מהמופעים היו שירי של מרדכי גבירטיג שהיה משורר פופולארי בקרב יהודי פולין לפני המלחמה. רבים כתבו שירים, סיפורים, זיכרונות על הייאוש והתקווה, על אהבה וטבע על פחד מעתיד גרוע יותר.... כל אלה במטרה לנסות ולשמור על חיים נורמאליים ככל האפשר.

פתרון שאלה מספר 10

המחתרת היהודית בקרקוב

סעיף א'

להלן האירועים המרכזיים שהניעו את מנהיגי תנועות הנוער להקים מחתרות לוחמות בגטו:

1. בגטו החלו לפשוט שמועות כי האיזנצגרוֹפן מבצעים רצח המוני של יהודים בשטחים שנכבשו מבריה"מ. השמועות הגיעו באמצעות קשרים שעברו מגטו לגטו והעבירו מידע, כסף ואף כלי נשק. ב-1 לינואר 1942 פרסם **אבא קובנר** מראשי תנועות המחתרת בגטו וילנה כרוז בו הוא מנבא את ההשמדה הטוטלית של היהודים וקורא ליהודים למרוד. תחושתו של קובנר הביאה להקמתו של הארגון היהודי הלוחם בגטו וילנה.
2. החלו גירושים מן הגטו: גירוש ראשון התרחש במרץ 1942. שוטרים יהודיים פשטו על הגטו והוציאו יהודים בכוח מבתיהם לכיכר. ההוראה שניתנה למשטרה היהודית ובראשה שמחה שפירא הייתה לאסוף 1500 יהודים, זקנים, חסרי עבודה הם הובלו לתחנת הרכבת, הוכנסו לתוך קרון ונסעו. שלושה אנשים שנשלחו מטעם היודנט לבדוק את השמועות בחשאי חשפו מציאות אחרת: היהודים המגורשים הוחזקו בצריפים רעועים וסגורים לפני השמדה המונית.
3. גירוש יוני 1942 – הבהיר כי השמועות נכונות וכי אכן כוונת הגרמנים לחסל את הגטו. בעקבותיו תחושת הנקם גברה.

הסיבות לקיומן של שתי מחתרות נפרדות:

בין שתי המחתרות התקיימו חילוקי דעות ביחס למטרות הלחימה ומקום המאבק.

מטרת הלחימה – מדוע יש להתנגד וללחום?

החלוצ הלוחם התלבט ביחס למטרות הלחימה:

- א. האם המטרה היא מלחמת נקם והצלת כבודו של העם היהודי או שיש לעסוק גם בהצלה?
 - ב. מאבק במנטאליות הגלותית - השאיפה ליצור טיפוס חדש של יהודי.
 - ג. האם המלחמה היא למען הסמל או בעלת סיכוי קונקרטי?
 - ד. השתלבות במאבק הכלל אירופאי בכובש הנאצי.
- חברי "איסקרא" שאפו למלחמת נקם** כל עוד קיימים יהודים. תשוקתם העזה הייתה לנקמה מיידית, למאבק מזויין. אין עוד מה להפסיד וזו הדרך המכובדת היחידה לסיים חייהם בטרם יבוא סופם. "כוונתנו הייתה מוצהרת – לפגוע בגרמנים! המניעים – נקמה ושמירה על הכבוד הלאומי". מבחינה טאקטית ראו בארגון ה-פ.פ.ר. הקומוניסטי בעל ברית יחידה והיו מוכנים להילחם במסגרת הזרוע הצבאית שלו ולא באופן נפרד. שדה הפעולה העיקרי בעיניהם היה העיר קרקוב וסביבתה. אך במהרה מנתק ארגון "איסקרא" מגע עם ה-פ.פ.ר. כשמתאכזב משיתוף הפעולה.
- מקום המאבק: האם להיאבק בעיר או בעיר?**
- תנועת "החלוצ הלוחם" בחרה לקיים מאבק בעיר בעוד "איסקרא" קיימה מאבק בעיר.

סעיף ב'

שתי סיבות להקמת מפקדה משותפת בין שתי המחותרות:

- האקציה של אוקטובר חיזקה את הרצון לנקמה, הרחבת תחומי הלחימה דרשה איחוד כל הכוחות.
- סכנות גוברות והולכות בכל הקשור להמשך ההימצאות של חברי החלוץ הלוחם בגטו. חברי ארגון "החלוץ הלוחם" היו בסכנה שכן המשטרה היהודית החלה לעלות על עקבותיהם ונשקפה לחבריהם סכנה ובעיקר לחברי המפקדה. נטישת הגטו החלה עוד קודם באופן הדרגתי. לאחר שהוחלט לרכז את הפעילות בקרקוב עצמה היה ברור כי הגטו לא יוכל להישאר בסיס היציאה והחזרה הבלעדי. יש ליצור נקודות מפלט מחוץ לעיר. הוחלט להשאיר עמדה אחת בגטו, ביוזפינסקה 13, ועמדה נוספת מחוץ לגטו. בכל הערים הגדולות בקו קרקוב-לאבוב, קרקוב-וארשה אורגנו נקודות משען. קרקוב הוקפה ברשת דירות בערי השדה. המפקדה הסתלקה בהדרגה מהגטו.

מבצע ציגנריה היווה את שיא הפעילות המחותרתית של גטו קרקוב בשל היקפו ותוצאותיו:

הייתה חלוקת עבודה בין שני הארגונים ותיאום מלא. כל חולייה ידעה את המוטל עליה. ההוראה הייתה מפורשת- לבצע את הפעולה ולחזור לנקודת המוצא.

בשעה היעודה זרקו חברי החוליה היעודה את הרימונים אל תוך בית הקפה מבעד לחלון זכוכית הפונה אל הרחוב וגרמו למותם ופציעתם של רבים. הם חזרו לבסיסם מבלי להיפגע.

הבחורות יצאו להפיץ כרוזים, הן הדביקו כרוזים במקומות שונים בעיר וחזרו לבסיסם. המתקפה על בית הקולנוע "סקאלה" לא בוצעה מאחר והסרט התארך יתר על המידה והיה חשש לבחורים. הם חזרו לבסיסם. חברי "איסקרא" הציתו את תחנת הסירות וחזרו לגטו. גם הנפת הדגלים התבצעה מבלי שהמניפים יתפסו. קבוצות אחרות הניחו זרים כמתוכנן. מספר גרמנים נורו ונשקם נלקח ע"י המחותרת.

פעולת "ציגנריה" ע"ש בית הקפה שהותקף הצליחה כמתוכנן. הגרמנים הופתעו וזועזעו מעצמת המתקיפים וממספר האבידות. ביחס למספר האבידות היו גרסאות שונות "החלוץ הלוחם" טען כי מספר האבידות הגיע ל- 70. המקורות הפולניים העריכו בין 7 ל- 11 הרוגים. מקורות גרמניים הודיעו על 20 הרוגים ופצועים. לדברי יעל פלד מחברת המחקר על "קרקוב היהודית" ניתן להניח כי אכן המספר היה קרוב ל- 70. חברי ארגון איסקרא חזרו כולם לבסיסם שבגטו. ואילו רוב חברי "החלוץ הלוחם" חזרו לבסיסיהם בעיר, מלבד בודדים. בזמן הציפייה להם הגיעו אשי הגסטאפו לצריף שבו התחבאו חלק מחברי הקבוצה הפעילה ובאמצעות מכות והשפלות ניסו להוציא מידע על מקור הכרוזים והנשק שנתפסו ברשותם. בדיעבד התברר כי הקבוצה הוסגרה ע"י שני חברי ארגון נלכדו קודם לכן ע"י הגסטאפו ושחררו לאחר ארבעה ימי עינויים וחקירות. למרות שהיו שהזיהרו כי "אין להאמין למי שיצא בחיים מידי הגסטאפו" הם חזרו לפעילות בארגון. הטבעת התהדקה על פעילי

הארגון וביום למחרת נתפסו שניים משלושת המנהיגים ועוד 12 חברים נוספים. חברים נוספים שנותרו בגטו נלכדו ע"י המשטרה היהודית.

פרק שני

פתרון שאלה מספר 11

הנס פרנק הסביר ביומנו מדוע הוקמו הגטאות: "...מתוך שלוש סיבות: פוליטית, כלכלית, ובעיות תברואה. מבחינה פוליטית המטרה היא לחסל את השפעתם של יהודים על האוכלוסייה הפולנית, הואיל והיהודים השתדלו תמיד להתנגד לשלטון הגרמני ולחבל בכל הוראותיו...באשר לבעיות הכלכליות, ייסודו של משק מאורגן יהיה אפשר לבצע רק אחרי חיסול הגורם היהודי...ובידודה של האוכלוסייה היהודית הוא תנאי בל יעבור להצלחת המאבק נגד המגפות" בשונה מגטאות אחרים בהם המגמה הייתה ריכוז מרבי של היהודים הרי בגטו קרקוב השלטונות היו מעוניינים בהקמת גטו קטן ו"סטרילי". שכן, לחזות העיר הייתה חשיבות בעיניהם והם לא רצו לראות ברחובות אנשים מתים מרעב. כמו כן, הם חששו מפני פרוץ מגפות המוניות.

הסיבה האמיתית להקמת הגטו הייתה יצירת מסגרת שבה יוכלו להפעיל את מדיניותם ולהביא להרס מחלט של הקהילה תוך מניעת כל אפשרות להתנגדות פסיבית או אקטיבית:

- א. בידוד היהודים והפרדתם מהאוכלוסייה הפולנית.
- ב. הפעלת טרור שיטתי נגד יושבי הגטו שיבהיר להם מי הוא האדון האמיתי...
- ג. הגדלת מימדי התמותה ע"י הרעבה, צמצום שטח המחיה ויצירת תנאי תברואה ירודים.
- ד. עידוד הפירוד הפנימי ויצירת עימותים בין תושבי הגטו לבין היודנרט והמשטרה היהודית ע"י מתן סמכויות שלטון מחלט ליודנרט ולמשטרה היהודית.
- ה. איסור פעילויות תרבות, חינוך, דת כדי לגרום לדמורליזציה בקרב הנוער.
- ו. ניצול כלכלי באמצעות שוד ישיר ובאמצעות עבודות כפייה ללא תשלום.
- ז. הפצת תעמולת כזב באמצעות מלשינים למיניהם כדי להטעות את יהודי הגטו ולהסתיר את כוונותיהם האמיתיות של השלטונות.

פתרון שאלה מספר 12

השלבים האחרונים בחיסול גטו קרקוב החל מחודש מרץ 1943.

חיסול הגטו נקבע ליום שבת 13 במארס 1943. בבוקרו של היום הקיפו את שערי הגטו קציני גסטאפו ואנשי אס.אס. המוכרים כרוצחי יהודים. על קיר בניין הקהילה נתלתה מודעה :

כל תושבי הגטו מאזור A יעברו למחנה פלאשוב עד השעה 15:00.

ההודעה פורסמה בשעה 10:00 בבוקר כדי לא לאפשר ליהודים להתארגן לקראת הגירוש. היהודים ממחנה B יועברו למחרת היום למחנה עבודה אחר. כל יהודי שיישאר בדירתו או בגטו יחוסל במקום.

כל תושבי הגטו נאלצו לארוז במהרה את חפציהם, לסמן על החבילות את שמם ולהעבירן ליד בית מסוים ששמו צוין במודעה. הובטח להעביר את החפצים למחנה פלאשוב.

בגטו החלה מהומה רבה, רבים חיפשו את יקיריהם הפחד והבהלה גברו מרגע לרגע כשגברה הנוכחות של אנשי אס.אס. חמושים במקלעים ומלווים בכלבים.

הצו המאיים ביותר היה זה שאוסר על הורים לקחת למחנה ילדים מתחת לגיל 14. יש לשלוח אותם לפנימייה בגטו B ומשם יועברו כולם למחנה פלאשוב – כך הובטח. רבים לא האמינו לגרמנים ונשאר עם ילדיהם.

בגטו התחוללה מהומה שוטרים יהודיים ואנשי אס.אס. העמידו תוך מכות וקללות את פלוגות העבודה. בשעה 15:00 החלו לצאת מן הגטו קבוצות ראשונות, צועדות בחמישיות. על יד השער הייתה ביקורת של אנשי אס.אס. אימהות שהחזיקו את ילדיהן הוכו או נורו למוות. היו אמהות שהסתכנו והסתירו את ילדיהן בתוך שק או תרמיל על הגב. היו שהצליחו להימלט דרך פתחי הביוב וקיבלו סיוע ממשפחות פולניות מחוץ לגטו. אך מי שלא ברח ולא יכול היה להסתתר צעד יחד עם האחרים למחנה פלאשוב.

למחרת היום פנו הגרמנים לחיסול גטו B. הגטו הוקף באנשי אס.אס. ועוזריהם. בכיכר המרכזית נאספו תושבי הגטו, הועמסו על משאיות תוך מכות ויריות בלתי פוסקות. על הרצפה הושארו חפציהם כשהגרמנים בוזזים כל דבר שנשאר בהן. הגרמנים ערכו חיפוש בגטו ומי שנשאר נורה למוות. הילדים אף הם נורו. את הזקנים העמידו ליד הקיר והרגו את כולם. הגרמנים נכנסו לבית החולים המקומי וירו בחולים וגם ברופאים שנשארו לטפל בהם.

עם חיסול הגטו הועברו 6,000 יהודים למחנה פלאשוב, כאלפיים נרצחו במקום. אלף נשלחו לאושוויץ. רבים אחרים מתו מרעב או נורו בידי רוצחים מקומיים. מאות הושלכו למחנות אחרים בגרמניה וברחבי הגנרל גוברנמן. הגרמנים החלו בחיפוש מדוקדק בגטו, עברו מדירה לדירה כדי לחפש אחר שלל בעל ערך. כל הרהיטים והחפצים שהיו בגטו הועברו למחסנים ענקיים. הפולנים נהגו להגיע למחסנים אלה ולקנות חפצים שמכרו הגרמנים.

לבסוף הגיע תורם של "שליטי הגטו" היהודיים. בלילה שבין ה-14 לבין ה-15 בדצמבר 1943 הגיעו את בניין המשטרה היהודית (הבניין היחיד שנותר בגטו וסביבו מספר בתים) מתחם זה הוקף בחומה שהחליפה את החומה הגדולה שהקיפה את הגטו כולו). כל אנשי המשטרה היהודית ובני משפחותיהם

הועלו על משאיות, הובלו לגבעת הקטל בפלאשוב ונורו למוות. יחד עמם נורו גם המלשינים שהיו בגטו.
בהדרגה לאחר חיסול הגטו החלו הפולנים לחזור להתגורר באזור ...

נושא 5 – עידן האמנסיפציה

(הערה: על הנבחרים היה לענות על אחת מהשאלות 17-18 (פרק ראשון)
ועל אחת מהשאלות 19-20 (פרק שני)

פרק ראשון

פתרון שאלה מספר 17

תנועת ההשכלה בגרמניה

סעיף א'

המניעים של משה מנדלסון לתרגם את התורה לגרמנית:

- תרגום התורה לגרמנית **יקרב את היהודים לתורה** ויאפשר ליהודי גרמניה להבין את התורה באופן שאינו נוגד את הפרשנות המסורתית. העברית היא אמנם שפת הקודש, אך כיום (בימי מנדלסון) היהודים אינם דוברים עברית ואינם מסוגלים להבין את הנאמר בשפה זו.
- תרגום התורה לגרמנית **יקרב את יהודי גרמניה להבנת הלשון העברית**, שכן התרגום הכתוב באותיות עבריות בלוי תרגום לשפה הגרמנית ישמש גשר בין היהודים לשפת הקודש וירחיקם מהתרגומים הנוצריים המנוגדים למסורת ישראל (במשך השנים עסקו מלומדים נוצרים בתרגום התורה לשפות אירופיות לצרכיהם, שכן כדי לטעון ש"הברית החדשה" היא התורה האמיתית נדרשה השוואה ל"ברית הישנה" – תורת ישראל. מנדלסון התקומם נגד תרגומים אלו, מהם לומדים ילדי ישראל – בהעדר תרגום יהודי המבוסס על המסורה ודברי חז"ל. לטענת מנדלסון עושים המתרגמים הנוצרים בתורה כרצונם, מוסיפים, גורעים ומעוותים את דבר האלוהים וממוצר מעוות זה ניזונים ילדי ישראל).
- תרגום התורה לגרמנית **ירחיק את היהודים מהיידיש**. מנדלסון ראה ביידיש לשון עילגת מקולקלת ומושחתת, המגעילה את נפשו של הקורא ומרחיקה אותו מלימוד תורה. במאות ה-17 וה-18, הלך ונתגבש בגרמניה – בהשפעת תהליכים מדיניים, תרבותיים וחברתיים – רעיון הגרמנית הצחה. הכוונה הייתה לאמץ ניב גרמני אחד, הנהוג על פי כללים לשוניים אחידים,

שבו ידברו בכל הארצות הגרמניות, ובו יכתבו הטקסטים הספרותיים באופן שכל תושבי המדינות הגרמניות יבינו זה את זה. (בניגוד למצב שהיה קיים עד לאותה העת, כאשר באזורים גרמניים שונים דיברו בניבים שונים שהיו לעיתים שונים זה מזה בצורה ניכרת). כך הפכה היידיש, שכללה יסודות גרמניים מאזורים רבים בגרמניה, וכן יסודות רבים מעברית ומארמית לניב קלוקל ובלתי אחיד – בליל של יסודות לשוניים שונים. לכן, טען מנדלסון, היידיש פועלת פעולה שלילית על הנפש, היא חסרת אסתטיקה ומרגילה את האדם לכיעור ואף גורמת לניווט מוסרי. תרגום התורה לגרמנית ודחיקת התרגום ליידיש נועדו לתקן מעוות זה.

- מנדלסון ראה בתרגום התורה לגרמנית **צעד ראשון ליצירת התקרבות בין יהודי גרמניה והתרבות הגרמנית** שכה התרשם ממנה. מנדלסון, בהשפעת תרבות ההשכלה, התרשם עמוקות מהתרבות והאסתטיקה הגרמניים וראה בתרגום התורה לגרמנית את תחילתה של דרך שתוביל להתקרבות היהודים לתרבות הגרמנית.

התגובות השונות בחברה היהודית בגרמניה על פועלו של מנדלסון:

- **התנגדות** לתרגומו של מנדלסון: אחד המתנגדים לתרגום התורה לגרמנית בידי מנדלסון היה הרב יחזקאל לנדא. לטענת לנדא תרגום התורה לגרמנית השיג את המטרה ההפוכה מהמטרה אליה שאף מנדלסון: במקום לקרב את הילדים היהודים לתורת ישראל הוא מרחיק אותם מלימוד התורה. העובדה שתרגום התורה נעשה בשפה גרמנית גבוהה ומשובחת הביאה למצב בו עיקר המאמץ מופנה להבנת הלשון הגרמנית ונמצא לימוד התורה מקופח. כך הפכה התורה ממטרה לאמצעי. במקום שלימוד התורה יהיה המטרה הפכה התורה לשפחה המשרתת את התכלית העיקרית – הבנת השפה הגרמנית.

- **תמיכה** בתרגומו של מנדלסון: הרב שמואל לנדא (בנו של יחזקאל לנדא) ראה ברכה רבה בתרגומו של מנדלסון את התורה לגרמנית. לטענתו, ללא ידיעת השפה הגרמנית לא ניתן להצליח בתחום כלשהו במדינות הגרמניות. העובדה שלתרגום בעברית נלווה תרגום משובח בגרמנית מקרבת את הילדים היהודים לשפת הקודש (עברית) שכן כעת הם מסוגלים לקשר בינה ובין הגרמנית אותה הם דוברים.

הדומה בין המשכילים היהודים במזרח אירופה והמשכילים היהודים בגרמניה:

- גם תנועת ההשכלה בגרמניה וגם תנועת ההשכלה במזרח אירופה התבססו על הספרות הרבנית, כתבי הפילוסופים היהודיים של ימי הביניים וכן כתבי משה מנדלסון והספרות הגרמנית המודרנית.
- גם תנועת ההשכלה בגרמניה וגם תנועת ההשכלה במזרח אירופה האמינה כי חשיפה ללימודים כלליים ול"חכמות הגויים", רציונאליזם וביקורתיות, אינדיבידואליזם ופנייה למלאכות יצרניות (חקלאות ומלאכה) הם ביטוייה של היהדות האמיתית.

השונה בין המשכילים היהודים במזרח אירופה והמשכילים היהודים בגרמניה

- **היחס לשפה העברית:** תנועת ההשכלה בגרמניה הביאה לנטישת העברית ולאימוץ השפה הגרמנית כשפת דיבור, קריאה וכתובה. בסוף המאה ה-18 ובמחצית הראשונה של המאה ה-19 החלו לקום בגרמניה בתי ספר יהודיים מודרניים, הן מבחינת דרכי ההוראה והן מבחינת תכני הלימודים שהיו נהוגים בהם. בתחילה, הקפידו בתי הספר על איזון בין מקצועות הלימוד היהודיים והמקצועות הכלליים. גם מספר שעות ההוראה ללשון הגרמנית והעברית היה זהה. אך במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-19 הלך איזון זה והופר ולימוד העברית ומקצועות היהדות הלך ונדחק מפני לימוד התרבות הכללית והלשונות האירופיות. במשך הזמן הצטמצמה ידיעת העברית כל כך, עד שיהודים רבים לא יכלו עוד להיעזר בתרגום התורה של מנדלסון, שהיה כתוב באותיות עבריות. המצב בתנועת ההשכלה במזרח אירופה היה שונה לחלוטין. שם הובילו רעיונות ההשכלה בסופו של תהליך לא להתרחקות מהשפה העברית אלא להיפך: לאימוץ העברית כשפתו הלאומית של העם היהודי ולהתעוררות תרבותית בשפה העברית.
- **המרת דת:** השתלבותם של המשכילים היהודים בגרמניה בחברה הכללית באה לידי ביטוי בגל גדול של המרות דת בקרב יהודי גרמניה המשכילים שהחל בסוף המאה ה-18 ונמשך במהלך המחצית הראשונה של המאה ה-19 (ארבעה מתוך ששת ילדיו של משה מנדלסון התנצרו, וכך גם כל נכדיו. הידוע שבצאצאיו הוא נכדו המלחין פליקס מנדלסון-ברתולדי, שהוריו המירו את דתם).
- ברוסיה לעומת זאת לא ניתן להבחין בהמרת דת של היהודים. להפך, הפרעות האנטישמיות שעוברים היהודים ברוסיה בשליש השלישי של המאה ה-19 הובילו את יהודי רוסיה להתקרב למורשתם היהודית.

פתרון שאלה מספר 18

התנועה הרפורמית והתגובה האורתודוקסית

סעיף א'

מדוע יזמו מנהיגי התנועה הרפורמית בגרמניה תיקונים נרחבים בדת ישראל?

בקרב שכבה רחבה של יהודים משכילים בגרמניה החלה להיווצר בסוף המאה ה-18 ותחילת המאה ה-19 תחושה שהמסורת היהודית ודפוסי ההתנהגות היהודים המסורתיים בולמים את השתלבותם בחברה הכללית. יהודים אלו, שעולמם הרוחני ינק מהתרבות הגרמנית, הפנימו את ערכיה של הסביבה, ובכלל זה את ערכיה האסתטיים. בעקבות זאת הם החלו לחוש זרות וניכור כלפי המסורת היהודית ודפוסייה, ואף יותר מכך – בוז וסלידה. יהודים משכילים אלו חיפשו יהדות אחרת, שונה, יהדות שאיננה עומדת בניגוד לערכים האסתטיים של התקופה ולאורח החיים המקובל בחברה המודרנית. יהדות שגם הם, שהפנימו את ערכי הסביבה, יוכלו להזדהות איתה ולמצוא בה מענה ללבטיהם. המניע לכך היה גם הניסיון להתמודד עם בעיות מוחשיות שהציקו לאותם יהודים ביחסיהם עם החברה הנוצרית: שונותם במראה ובמנהג, שנבעה בין היתר מקיום מצוות התורה, גרמה להם לחוש מבוכה בחברתם של הנוצרים. הם חשו זרים ונחותים, וסברו כי רק שינויים במנהגי היהדות יעקרו מלבם תחושות אלו וישפרו את מעמדם החברתי. בהקשר זה יש לציין כי באותן השנים סבלו עדיין יהודי גרמניה מנחיתות כלכלית ופוליטית, ומעמדם החוקי הופלה לרעה לעומת זה של שכניהם הנוצרים. לכן האמינו יהודים אלה כי התאמת אורחות חייהם לאלה של החברה הסובבת תביא לשיפור במעמדם האזרחי [היהודים שאפו לקבלת שוויון זכויות חוקי בגרמניה – אמנציפציה]. כך נוצרה בגרמניה תנועה דתית חדשה – התנועה הרפורמית. תנועה זו קראה לעריכת שינויים ותיקונים (רפורמות) בהלכה, באופן שתתאים לאורח החיים המודרני ולערכי האסתטיקה של התקופה.

השינויים המרכזיים שביצעו הרפורמים בעיקרי הדת והפולחן הדתי

סדרי הפולחן הציבורי

בלב המחלוקת שבין נאמני המסורת והמחדשים (הרפורמים) עמד הויכוח על סדרי הפולחן הציבורי; וזאת משום שהציבור הרפורמי ברובו חדל כבר לקיים את רוב המצוות, ושאלות של קיום מצוות בחיי הפרט לא היו עוד רלוונטיות מבחינתו.

באותן שנים נתפסו המראה החיצוני של בתי הכנסת ואופן התנהגותם של היהודים בזמן הפולחן הדתי כגורמים המבדילים בין יהודים לנוצרים, כאשר הן הנוצרים והן הרפורמים ראו בהם ביטוי לחוסר אסתטיקה וטעם טוב של היהודים ולנחיתותם לעומת הנוצרים. **בהכללה ניתן לומר כי הרפורמים היו סבורים שהמעורבות של קהל המתפללים במהלך התפילה פוגמת באפשרות ליצור בבית הכנסת חוויה של הוד והדר, מעין זו שמאפיינת את התפילה בכנסייה.** הרפורמים מתחו ביקורת נוקבת על

סדרי התפילה בבית הכנסת המסורתי, ומנהגים רבים שהיו מקובלים בו עוררו את סלידתם. ביניהם: יציאת הקהל לקראת ספר התורה המוצא מארון הקודש כדי לנשקו; התקיעה בשופר בתפילת ראש השנה; הקפת בימת בית הכנסת עם ארבעת המינים בחג הסוכות ועם ספר התורה בשמחת תורה; הכאת המן ברעשנים בזמן קריאת מגילת אסתר; חליצת הנעליים ושיבה על הקרקע לאות אבל בתשעה באב.

את ההבדל בין אופי התפילה בכנסייה לזה שבבית הכנסת ניתן להסביר, בין היתר, באמצעות העובדה, שבמהלך ימי הביניים לא ידעו רוב הנוצרים קרוא וכתוב. משום כך נוהלה התפילה בכנסיות על ידי הכומר, וחלק מרכזי של הפולחן התבטא בהאזנה לדרשתו. ואילו הציבור היהודי, שברובו המכריע ידע לקרוא, יכול היה ליטול חלק פעיל יותר במהלך התפילה בבית הכנסת. בנוסף, עודדה הכנסייה את הפסיביות של המתפללים בה, כדי להגביר את תחושת יראת הרוממות בזמן התפילה ואת רגש הענווה של המתפלל. בחברה היהודית לעומת זאת היה שיתופו של הקהל בתפילה בבחינת עיקרון מנחה, ופעולות שונות שנעשו בזמן התפילה תאמו עיקרון זה. בין אלה ניתן למנות את שיתוף הקהל בקריאה בתורה, מנהג ההקפות בסוכות ובשמחת תורה, הכאת המן בפורים ועוד. מעשים אלו עוררו את ביקורתם של הרפורמים שראו בהם ביטוי לחוסר סדר ומשמעת.

כדי להעניק לתפילותיהם הדרת כבוד הנהיגו הרפורמים בזמן התפילה בשבתות ובמועדים נגינת עוגב וכן שירת מקהלה. כמו כן החל הרב הרפורמי לדרוש בפני עדתו בכל שבת דרשה בענייני מוסר, כפי שהיה מקובל בכנסייה. וזאת בשונה מהמקובל בקהילה המסורתית, שבה נהג הרב לדרוש רק בשבת שובה, בשבת הגדול [השבת שלפני חג הפסח] ובהזדמנויות מעטות אחרות, וגם אז – בדרך כלל בפלפול של הלכה. הדרשה בבית הכנסת הרפורמי נאמרה, כמובן, בגרמנית, ולא בידיש כמקובל בקהילה המסורתית.

הארגון הפנימי של חלל בית הכנסת.

בית הכנסת המסורתי האשכנזי היה בנוי סביב שני צירים: ארון הקודש – הקבוע בקדמת בית הכנסת, בקיר הפונה לכיוון ירושלים – וסמוך אליו עומד החזן, שליח הציבור או הדרשן; והבימה, שעליה נערכה הקריאה בתורה. בארבע פינותיה של הבימה ניצבו עמודים שתפקידם היה לתמוך בתקרת בית הכנסת. נוסף לכך היה לעמודים אלה תפקיד עיצובי: משיכת תשומת הלב של המתפללים אל הבימה. מיקומה של הבימה היה בערך באמצע חלל בית הכנסת, והתפילה התנהלה בין שני המוקדים – ארון הקודש והבימה. קהל המתפללים נטל חלק פעיל במהלך התפילה: יחידים מן הקהל כובדו בפתיחת ארון הקודש, הקהל התקרב לעבר ארון הקודש כדי ללוות את הוצאת ספר התורה ואת הכנסתו, יחידים מן הקהל הוזמנו לעלות לקריאת התורה, להגבהת ספר התורה ולגלילתו, פעולות שנערכו על הבימה.

הרפורמים ערכו שינויים בארגון הפנימי של בית הכנסת. בתי הכנסת הרפורמים נבנו בתכנון אדריכלי המקובל בתיאטראות: האולם בנוי בצורת מניפה, עם רצפות משופעות במטרה להבטיח ראות טובה ותהודה טובה, כאשר המבנה כולו מכוון לכך שקהל המתפללים יתרכז במהלך התפילה בארון הקודש ובדוכן הדרשה. גם בחירת החומרים בחלל האולם ואופן התאורה אמורים היו להעצים את האפקט הרגשי של המתפללים, הממוקדים בדוכן הדרשה. הרפורמים העבירו את הדגש מתפילה קהילתית,

שבה היה שליח הציבור עומד מול קהל המתפללים, אל הצגה מבוימת, שבה המשמש בקודש מכהן לפני הקהל.

היחס לעברית כלשון תפילה

חידוש נוסף שהנהיגו הרפורמים התבטא בשינוי לשון התפילה, מעברית לגרמנית. בוועידת הרבנים הרפורמים השנייה, שנערכה בפרנקפורט בשנת 1845, הוחלט בהצבעת רוב לקבוע את הגרמנית כשפת התפילה בבתי הכנסת הרפורמים.

סעיף ב'

תגובת החת"ם סופר על התיקונים שביצעו היהודים הרפורמים:

השינויים מרחיקי הלכת שהנהיגו הרפורמים והעמדות הקיצוניות שהביעו עוררו התנגדות קשה בקרב נאמני המסורת. הם מחו על פגיעתם של הרפורמים בעקרון נצחיותן של התורה וההלכה, וחששו שמעשיהם של הרפורמים יחישו את קצב ההתקרבות לחברה הנוצרית ואת תהליך ההתבוללות. נאמני המסורת חשו שהרפורמה מהווה סכנה קיומית לעולמם הרוחני ולמסורת אבותיהם ועליהם לפעול בנחישות לבלימת התופעה. בראש המחנה האורתודוכסי עמד באותה התקופה הרב משה סופר – החת"ם סופר [שכונה כך על שם אחד מחיבוריו – חידושי תורת משה, בראשי תיבות חת"ם]. החת"ם סופר שימש כרב הקהילה בפרשבורג שבגרמניה ושם ניהל מאבק חסר פשרות בקהילה הרפורמית. לאחר שהגיע החת"ם סופר לפרשבורג הוקם בה בית ספר ברוח ההשכלה שנלמדו בו אלו לצד אלו לימודי קודש ולימודי חול. החת"ם סופר יצא למאבק חזיתי נגד האנשים שיזמו את הקמת בית הספר והציג אותם כמי שפרקו מעליהם את עול היהדות באופן מוחלט. המאבק במשכילים ובמחדשים הפך להיות החזית העיקרית שבה פעל החת"ם סופר כמנהיג ציבור. כדי לבלום את חידושי התקופה – חידושי המשכילים וחידושי הרפורמים – טבע החת"ם סופר את הסיסמה "החדש אסור מן התורה". בסיסמא זו ביטא למעשה שלילה עקרונית של כל חידוש באשר הוא. ביסוד השקפה זו עמדה ההכרה שהמודרניזציה מהווה סכנה ממשית לעולם המסורת, ויש להתרחק ממנה מכול וכול. יתר על כן, החת"ם סופר ביטל למעשה את ההבחנה הקיימת בין דרגות שונות בהלכה; ישנן מצוות שמקורן בתורה שבכתב, וחומרתן רבה ביותר; ישנן גזרות שנגזרו בידי חכמים, ובנסיבות מסוימות ניתן להקל בהן יותר מאשר בדיני תורה. ישנם מנהגים שהתקבלו כמחייבים להלכה, אך מעמדם נמוך ממעמדן של גזרות חכמים, וישנם מנהגים שמקובל לנהוג לפיהם אך אין להם תוקף מחייב. ואילו החת"ם סופר כך את כל אלה בכפיפה אחת וייחס לכולם תוקף מחייב באותה מידה. לדבריו כל אלו הם חלק ממסורת שנתקדשה, והפוגע באחד מהם, גם במנהג קל שבקלים, פוגע במסורת בכללה.

תגובת הרב ש"ר הירש על התיקונים שביצעו היהודים הרפורמים :

יחסו של הרב הירש ויחס הניאו-אורתודוכסיה לשפה הגרמנית גישתו החיובית של הרב הירש לחכמת הגויים ולהשתלבות במדינה הגרמנית עמדה ביסוד יחסו לשפה הגרמנית. הוא כתב את חיבוריו שתכניהם היו יהודיים דתיים, בשפה הגרמנית, ואף תירגם את התורה לשפה זו. עם זאת, **בניגוד לרפורמים**, הרב הירש לא צידד בהמרת העברית בגרמנית. לתפיסתו, האדם הפרטי יכול להתפלל בשפת המקום אם אינו מבין עברית, ואולם התפילה בציבור צריכה להיות בעברית, גם כשהציבור אינו שולט בשפה זו, שכן העברית היא המחברת בין קהילות היהודים בכל מקום שהן.

יחסו של הרב הירש ויחס הניאו-אורתודוכסיה לשינויים בבתי הכנסת

הידמות אנשי הדת, הרבנים והחזנים, בלבושם לאנשי הדת הנוצרים הייתה אחד הביטויים לחדירת השפעות הרפורמה לתחומו של בית הכנסת הניאו-אורתודוכסי. גם הדרשה בבית כנסת זה הלכה ודמתה באופייה לדרשות בבית הכנסת הרפורמי. הדרשות נאמרו בגרמנית צחה, נסבו לרוב על ענייני מוסר או אמונה ולא על ענייני הלכה, ונישאו פעם בחודש או אפילו מדי שבת, ולא רק פעמים אחדות בשנה. עם זאת, **בבית הכנסת הניאו-אורתודוכסי לא הפכה הדרשה להיות האירוע המרכזי במהלך התפילה, כפי שהיה בבית הכנסת הרפורמי.** בעוד שעבור הרפורמים הפכה התפילה בבית הכנסת לעיקר חיי הדת, בזמן שחיי הדת ברשות היחיד, בבית ובבית המשפחה, איבדו את משמעותם, **התנגדו הרב הירש והניאו-אורתודוכסים להטלת כובד משקלה של היהדות על הטקסים והפולחן המתרחשים בבית הכנסת.**

פרק שני

פתרון שאלה מספר 19

תפקידיהם של יהודי החצר

תפקידיהם של יהודי החצר היו רבים ומגוונים: הספקת ציוד לצבא, מוצרי מותרות לחצר השליט, אשראי לקופת המלוכה, גביית המיסים, טביעת מטבעות המדינה, ומילוי שליחויות דיפלומטיות בשירות השליטים.

מקומם של יהודי החצר כגורם מקשר בין החברה היהודית לחברה נוצרית

יהודי החצר, שנהנו ממעמד של "יהודי חסות" בערים הגרמניות, לא יכלו להתקיים בהן כיהודים יחידים. הם היו זקוקים למשרתים, לפקידים ולסוכני משנה. הם נזקקו גם לשירותים דתיים: רבנים, מלמדים, שוחטים, חזנים ודרשנים – כדי שיוכלו לחיות חיים דתיים מלאים. לכן, הפעילו יהודי החצר לחץ על שליטיהם, והללו התירו כניסה של יהודים נוספים לערים במעמד של "יהודים נסבלים". וכך, לאט לאט, נוצרו סביב יהודי החצר קהילות יהודיות חדשות. מטבע הדברים שבקהילות יהודיות אלה

נהנו יהודי החצר ממעמד חברתי גבוה, ואף שימשו מנהיגי הקהילות ונציגיהם בפני השלטונות. כך הפכו יהודי החצר לגורם מוביל בתהליך התקרבותה של החברה היהודית לחברה הנוצרית הסובבת. היבט נוסף בהשפעת יהודי החצר על חיי היהודים במדינות הגרמניות, לבד מהקמתן של קהילות יהודיות בערים, היה הקמתם של מוסדות דת בקהילה. תרומתם להקמתם של בתי הכנסת בקהילות החדשות הייתה בכמה רמות; החל בהסדרת הרישיון הפורמאלי להקמת בית הכנסת, דרך דאגה להקמתו של המבנה ולמינויים של בעלי התפקידים (רב, חזן, גבאי וכו'), וכלה בהקדשתם של תשמישי קדושה שונים לבית הכנסת: ארון קודש, פרוכות, מעילים לספרי תורה, גביעי יין לקידוש, פמוטים וכדומה.

פתרון שאלה מספר 20

המרכיבים העיקריים ב"כתב הסובלנות" שפרסם הקיסר יוזף השני :

קובץ התקנות המכונה "כתב הסובלנות" הכיל שלושה מרכיבים עיקריים :

- ביטול תוקפן של תקנות שנועדו להשפיל את היהודים. בין השאר בוטלה התקנה שאסרה על היהודים לצאת לרחובות הערים ביום ראשון בזמן תפילות הנוצרים, מס הגולגולת שחויב לשלם כל יהודי שביקש להיכנס בשערי הערים, והחובה שהוטלה על יהודים לגדל את זקנם.
- הקלות ליהודים שנחשבו "מועילים", בעיקר סוחרים גדולים. בנוסף הוענקו תמריצים ליהודים שיפנו לעסוק בחקלאות ובמלאכה, עיסוקים שנחשבו גם הם מועילים.
- ליהודים הותר לשלוח את ילדיהם לבתי הספר הממלכתיים או להקים לעצמם בתי ספר מודרניים. הכוונה היא לבתי ספר בהם נלמדים מקצועות כלליים: שפת המדינה, ומקצועות כגון חשבון האמורים לסייע ליהודים במציאת מקורות מחיה מועילים.

במה סייע "כתב הסובלנות" להשתלבות היהודים בחברה האירופית?

כתב הסובלנות הסיר את המחיצות שהתקיימו במשך מאות שנים בין היהודים לסביבתם הנוצרית ואפשר את השתלבותם בחברת הרוב הנוצרית. ביטול החובה שהוטלה על היהודים לגדל את זקנם ביטל את השונות במראה החיצוני בינם ובין הנוצרים. העובדה שליהודים הותר לשלוח את ילדיהם לבתי הספר הממלכתיים אפשרה להם לרכוש השכלה כללית ובהמשך גם השכלה אקדמית. רכישת השכלה גבוהה אפשרה ליהודים להשתלב במקצועות חופשיים שהיו חסומים בפניהם עד לאותה העת ולנטוש את המקצועות המסורתיים בהם עסקו, בליט ברירה, בשל המגבלות שנכפו עליהם. כך אנו מוצאים עורכי דין יהודים, רופאים ורוקחים יהודים המשתלבים בסביבתם הנוצרית.

נושא 6 – תולדות ארצות-הברית

(הערה: על הנבחנים היה לענות על אחת מהשאלות 21-22 (פרק ראשון)
ועל אחת מהשאלות 23-24 (פרק שני)

פרק ראשון

פתרון שאלה מספר 21

כלכלה וחברה בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20

סעיף א'

הבעיות בכלכלת ארצות הברית כפי שהן מופיעות בנאומו של הנשיא וילסון:

- מספר מצומצם של אילי הון שהיו קשורים ביניהם ושלטו במניות ובהנהלות של מפעלים שונים. הם שלטו והשפיעו על הבנקים, על חברות הביטוח, על רשתות התחבורה, חברות תעשייתיות וכולי. שותפות זו ריכזה בידי מספר מצומצם של אנשים את השליטה על ההון והאשראי ולכן הייתה מסוכנת, כי היא עוררה חשש שבעלי ההון ישלטו במכלול העסקים של המדינה לטובת הנאתם האישית וכולי.
ומתוך הקטע – "המעביד הוא חלק מקבוצה רבת אונים... החזקים שולטים בתעשייה ובחיי הכלכלה, והמעמד הבינוני נדחק".
- אין הגנה על העובדים: נוצרו פערים גדולים בין עניים לעשירים כאשר קבוצה מצומצמת ריכזה בידיה את רוב ההון וכך למעשה את הכוח הכלכלי והפוליטי במדינה. כל השאר עבדו בתנאים קשים ביותר, חיו בעוני ומעל ראשם ריחפה סכנה קבועה של פיטורים ואבטלה. לעובדים לא הייתה כל הגנה מטעם השלטונות. למעשה היו השלטונות עושי דברם של בעלי ההון.
ומתוך הקטע – "...ואילו העובד במשא ומתן עם מעבידו הוא לבד".
- אין באמת תחרות חופשית: היוזמה אינה חופשית ובעל ההון הקטן שניסה להיכנס לעסקים נתקל בקשיים רבים מפני שהיה עליו להתמודד עם מפעלים גדולים וחזקים, וחוקי המדינה לא רק שלא נתנו הגנה לבעל ההון הקטן, הם עזרו לבעלי ההון הגדול במדינה. אילי ההון פעלו ללא כל מגבלות חוקיות או פוליטיות והקימו אליטה חדשה שאיש לא בחר בה אך השפעתה הפוליטית הייתה עצומה.
ומתוך הקטע – "התעשייה באמריקה אינה חופשית כפי שהייתה פעם, וכיום בעל הון מועט נתקל בקשיים בכניסתו למערכת הכלכלית ונמנע ממנו להתחרות בגדולים".

השינויים שהציע וילסון בנוגע לתפקידי הממשל בנושאי חברה וכלכלה :

- הוא הציע להעמיק את מעורבות הממשלה בנושאי חברה וכלכלה. לטענתו ההשקפה ששלטה עד עתה והיא בעד מעורבות מינימאלית של הממשלה במשק לא הצליחה.
- העמקת המעורבות הממשלתית כוללת יוזמות חקיקה שיגנו על העובדים ויקבעו את תנאי העבודה, שיוודאו שהחזקים בחברה לא ירמסו את החלשים, יפקחו על איכות המזון המיוצרת, ויקבעו חוקי תברואה ובכלל לשמור על בריאותה של האומה.
- ויחד עם העמקת המעורבות, אומר וילסון, צריך להמשיך ולשמור על הקניין הפרטי וזכויות הפרט. כלומר, העמקת המעורבות של הממשלה בחברה לא תביא לפגיעה בדמוקרטיה אלא תשפר אותה.

סעיף ב'

להלן שתי דוגמאות לחקיקה המבטאות את ההשקפה הפרוגרסיבית:

- החוק להסדרת הסחר בין המדינות שנועד למנוע השתלטות החברות הגדולות על התובלה היבשתית (1887). בעקבות החוק קמה ועדה בין מדינתית לפיקוח על המסחר בין המדינות, כדי לרסן את שליטתן של החברות הגדולות על ענף התובלה.
- חוק שרמן נגד טרסטים, הגדיר כבלתי חוקיים חוזים והתקשרויות העלולים לפגוע בחופש המסחר וליצור מונופולין (1890).
- ברוב המדינות הוכרה כבר ב – 1900 זכותם של הפועלים להתאגד, לשבות ולנהל מו"מ קולקטיבי על הסכמי העבודה.

עקרונות התנועה הפרוגרסיבית כללו, בין השאר, השגת מידה גדולה יותר של שוויון בהזדמנויות תוך חיסול זכויות היתר. כדי למנוע צבירת כוח רב מדי בידי קבוצה מצומצמת של אנשים על הממשל להתערב לטובת הכלל – באמצעות שני החוקים הנ"ל אכן המדינה מונעת צבירת כוח רב מדי בידי החזקים בחברה, מפני שהם מונעים מונופולים. הדוגמא השלישית מראה כיצד המדינה מגינה על העובדים ומאפשרת להם להתאגד ביחד כדי שיוכלו להתמודד עם החזקים.

פתרון שאלה מספר 22

"המלחמה הקרה"

סעיף א'

הנסיבות שבהן פרץ משבר הטילים בקובה : ב – 1959 התחוללה בקובה (שהייתה גרורה אמריקנית) מהפכה שהעלתה את פידל קסטרו לשלטון. במהרה ניגש המשטר החדש לבצע שורה של תיקונים אשר פגעו באינטרסים אמריקניים, והיחסים בין ארה"ב למשטרו של קסטרו הלכו והידרדרו. קסטרו מצדו פנה להדק קשרים עם ברה"מ ובין שתי המדינות נחתם הסכם מסחרי. ב – 1961 התחוללה בקובה הפיכת נפל בהשראה אמריקנית, ובעקבותיה הרחיבה ברה"מ את הסיוע שניתן לקובה וכללה בו גם אספקה צבאית. בסתיו 1962 התגלה לאמריקנים שברה"מ החלה להקים בקובה בסיס טילים לטווח בינוני.

הפעולות שנקט הנשיא קנדי כדי להתמודד עם המשבר : הנשיא קנדי הורה להטיל מצור ימי על קובה כדי למנוע משלוחי נשק לאי, ובו זמנית העמיד את הכוחות האמריקניים בכוננות גרעינית ופנה בדרישה חד משמעית לברה"מ להוציא את הטילים מקובה. במשך מספר ימים עצר העולם את נשימתו מפחד מלחמה גרעינית, אך לבסוף ברה"מ נסוגה והסכימה להוציא את הטילים מקובה. **משבר** זה נחשב לאחד החמורים בתקופת "המלחמה הקרה" מפני שבמשבר זה הייתה הליכה על הסף של מלחמה גרעינית, ובו הגיעה מדיניות הבלימה אל שיאה. במשבר קובה הייתה סכנה אמיתית למלחמה גרעינית.

סעיף ב'

השינוי העקרוני שחל במדיניות החוץ של ארה"ב לאחר מלחמת וייטנאם : ב – 1969 החל ריצ'רד ניקסון את כהונתו כנשיא ארה"ב. בתקופתו התנתק הממשל מהתפיסה המסורתית הרואה בארה"ב שומר החירויות בעולם ופנה לכיוון של מדיניות ריאליזם : ארה"ב היא אמנם מעצמה עולמית אך יש לה מגבלות. היא אינה מתכוונת לחזור למדיניות הבדלנות אך מעתה תהיה מעורבותה סלקטיבית (כלומר לא תתערב בכל סכסוך) והיא תתערב במקום ובשעה שיחייבו מעורבות. בעולם כיום פעלים מספר כוחות מלבד ארה"ב – ברה"מ, מערב אירופה, יפן וסין, וארה"ב תשתף איתן פעולה בניסיון לפתור בעיות מקומיות של עמים שונים בעולם. ארה"ב תצמצם את מעורבותה הצבאית בעולם ותעצב מחדש קונצנזוס לאומי סביב מנהיגות חדשה.

הסיבות לשינוי :

- בוייטנאם, ארה"ב המעצמה הגדולה בעולם נחלה לראשונה תבוסה מוחצת, והוכח כי מעורבות צבאית אינה מביאה בהכרח למימוש אינטרסים במלחמה הקרה. מעל לכל התברר כי יש מגבלות לכוח, וללא קונצנזוס קשה למשטר דמוקרטי לעמוד במלחמה ארוכה ומתישה, שמטרותיה עמומות וצידוקה מוטל בספק.

- המעורבות האמריקנית בווייטנאם עלתה הון עתק ופגעה לטווח ארוך בכלכלת ארה"ב.
 - יוקרתם הבינלאומית של האמריקנים נפגעה ויוקרת צבאה ירדה לשפל המדרגה.
 - תיאוריית הדומינו הוכחה כשגויה – אסיה לא נפלה בידי הקומוניסטים בעקבות הסתלקותה של ארה"ב מוייטנאם.
- מבחינת ארה"ב בעיותיה הפנימיות – הכישלון במלחמת וייטנאם, משבר האנרגיה והמיתון הכלכלי – הגבילו את מדיניות החוץ שלה.

שתי דוגמאות לשינוי:

- חידוש הקשרים בין ארה"ב לסין הקומוניסטית. באיחור של שנים הבינו האמריקנים כי הגוש הקומוניסטי אינו עשוי מקשה אחת. האיבה והמתיחות בין סין לברה"מ חיזקו אצל האמריקנים את התחושה שאפשר להתקרב לסין. בשנות ה-70 התפתחו בין שתי המעצמות קשרי תרבות, ספורט וכלכלה שסללו את הדרך לקשירת יחסים דיפלומטיים רשמיים ב-1979.
- ההתקרבות בין סין לארה"ב הובילה בהכרח לשיתוף פעולה בין ארה"ב לברה"מ. בתחילה שתפו פעולה במספר אזורים סכסוך ובעיקר בווייטנאם, אח"כ החלו דיונים על הגבלת מרוץ החימוש הגרעיני, שבסופם נחתם הסכם סאלייט הראשון. כמו כן העניקה ארה"ב לברה"מ סיוע כלכלי וטכנולוגי. שתי המעצמות הגיעו להסכמה שיעדיפו הידברות על פני עימות, ובמידה ויפרצו סכסוכים בינלאומיים יש להגבילם ולמנוע עימות בין שתי המעצמות.

פרק שני

פתרון שאלה מספר 23

רעיון הפרדת הרשויות מודגש בחוקה. הרעיון אינו מקורי וכבר נוסח ע"י פילוסופים אירופאים (דוגמת מונטסקייה) ואף נעשו ניסיונות באנגליה לאחר המהפכה המהוללת ליישמו באופן מוגבל. אך, גדולתה של החוקה בכך, שלראשונה, באופן ברור ומנוסח היטב פועלות במקביל שלוש רשויות פדראליות: **רשות מחוקקת** – הקונגרס, המורכב משני בתים: **הסנאט ובית הנבחרים**, **רשות מבצעת** – הנשיא **ורשות שופטת** – **בתי המשפט**, בראשם בית המשפט העליון הפדראלי. הרשויות מחלקות ביניהן את השלטון וכך מונעות ממנו ריכוז כוח מסוכן ופועלות לאור עקרון הנראה רב משמעות וחשוב מקודמו: **עקרון הריסון והאיזון** (ריסונים ובלמים), כל רשות מתערבת בפעילותה של רעותה ומרסנת אותה כדי למנוע כוחניות יתר ושרירות לב מטעם השליטים, הן בכל מדינה והן ביחסי הגומלין בין הרשויות המדינתיות לבין הרשויות הפדראליות. כל רשות "פולשת" לתפקידן של שתי הרשויות האחרות במודע, להלן מספר דוגמאות:

1. הקונגרס הוא הרשות המחוקקת אך במקרים מסוימים, כמו הכרזת מלחמה, הוא מקבל תפקיד ביצועי. ובמקרים אחרים כמו הדחת נשיא הקונגרס הופך למעין רשות שופטת השומעת עדויות וקובעת אם יודח הנשיא או יישאר על כיסאו.
2. הרשות השופטת עוסקת בשיפוט אבל מתערבת גם בחקיקה: מפרשת את החוקים על פי החוקה וקובעת אם הם חוקתיים או לא. (סמכות זו לא מצוינת במפורש בחוקה וניתנה מאוחר יותר).
3. הנשיא כראש הרשות המבצעת חודרת לתחום הרשות המחוקקת באמצעות הוטו על חקיקת חוקים וכך לבטלה או לשנותה. הקונגרס אינו יכול לבטל ווטו נשיאותי אלא ברוב גדול שמעורר מאבק בין הרשויות. הנשיא מתערב גם בעבודתה של הרשות השופטת באמצעות מינוי השופטים. אלה נכנסים לתפקידם לאחר אישור הרשות המחוקקת.

פתרון שאלה מספר 24

הסיבות לאימפריאליזם האמריקני:

1. מניע כלכלי - עם התעצמותה הכלכלית של ארה"ב במחצית השנייה של המאה ה-19 ועם התרחבות המסחר גבר הביקוש לחומרי גלם ולשווקים חדשים שיקנו את התוצרת האמריקנית. ארה"ב הפנתה את מבטה למדינות מרכז ודרום אמריקה אשר יכלו לספק לה חומרי גלם חשובים.
2. מניע פוליטי - עם הידוק הקשרים הכלכליים גברה גם השפעתה הפוליטית של ארה"ב על אזורים אלה והיא החלה מתערבת בנעשה בתוך המדינות פנימה. האמריקנים האמינו לא רק ביעוד הגלוי שמשמעותו התפשטות ברחבי היבשת אלא גם ביעוד נוסף והוא השאיפה להפוך את ארה"ב למעצמה ראשונה במעלה בכל חצי הכדור המערבי.

דוגמאות:

1. ונצואלה - ב-1895 התערבה ארה"ב בסכסוך בין ונצואלה לבין המושבה הבריטית גוינה ואף טענה כי התערבותה מוצדקת: **"כיום ארה"ב היא הריבון ביבשת זו"** טען מזכיר המדינה האמריקאי בתוקפנות, **"פקודתה היא חוק בכל הנושאים שבהם היא מפעילה את בוררותה"**.
בסוף המאה ה-19 קיבלה שאיפה זו ביטוי במאמר מערכת של העיתון "ווישינגטון פוסט" (1898) ובו נאמר: **"תודעה חדשה התעוררה בנו, תודעה של כוח ועמה תיאבון חדש, כמיהה להראות את כוחנו, שאפתנות, צימאון לשטחים, גאווה, חדות קרב. ...הננו ניצבים בפני ייעוד מוזר, טעם השלטון עומד בפי העם...ופירוש הדבר - מדיניות אימפריאליסטית. על הרפובליקה הנולדת מחדש ליטול את מקומה בין המעצמות הנושאות נשק..."**

2. **קובה** - בתקופה זו של מעבר מהמאה ה-19 למאה ה-20 גברה השפעתם של האימפריאליסטים על השלטון. ואכן, ניבנה צי מלחמתי חזק שבו נעשה שימוש כדי "**לשחרר את קובה** מהעריצות הספרדית"... העילה המוצהרת למלחמה הייתה לשחרר את קובה מעול העריצות האכזרית של ספרד". המלחמה נגד ספרד הייתה קצרה והסתיימה בניצחון אמריקני כשארה"ב פרסה את חסותה באפן עקיף או ישיר על **קובה ופורטו - ריקו** בים הקריבי ועל **הפיליפינים** ועל **הוואי** שבלב האוקיינוס השקט. כך, בראשית המאה ה-20 הייתה ארה"ב למעצמה הראשונה ביבשת אמריקה, באזור הים הקריבי, באוקיינוס השקט ובמזרח הרחוק. הוואי הפכה לבסיס ימי שסייע רבות בביסוסה והרחבתה של ההשפעה האמריקאית במזרח הרחוק בכלל ובסין בפרט.
3. **פנמה** - מעורבותה של ארה"ב בשני האוקיינוסים – האטלנטי והשקט – העלתה את הצורך בנתיב ימי שיקשר ביניהם. הנשיא רוזוולט הציע לכרות תעלה שתקשר בין שני האוקיינוסים. כמקום מתאים נמצאה רצועת ארץ צרה בפנמה שהייתה אז חלק ממדינת קולומביה. כשממשלת קולומביה היססה ביחס לתנאי הזיכיון שהוצעו ע"י ארה"ב אורגנה בסיוע אמריקני מהפכה בפנמה ובצילן של אוניות מלחמה אמריקניות הוכרזה פנמה כרפובליקה עצמאית. המדינה החדשה אישרה את תנאי הזיכיון לבניית תעלה וחכירה במרות ארה"ב על שטח צר משני עברי התעלה. כריית התעלה נמשכה כ-10 שנים מ-1904 – 1914. תעלת פנמה הייתה בעלת חשיבות רבה לצרכים האסטרטגיים של ארה"ב ולאינטרסים הכלכליים-מסחריים שלה.

נושא 8 – סין המודרנית

פרק ראשון

פתרון שאלה מספר 29

סין במלחמת העולם הראשונה

סעיף א'

עיקרי הדרישות שהציגה יפן לסין במלחמת העולם הראשונה:
ב – 1915 הגיש הנציג היפני ליואן שה קאי 21 דרישות רשמיות שעל סין למלאן לאלתר. דרישות אלה שנחשבו גם בעידן האימפריאלי מוגזמות וחצופות כללו:

- על סין לכסות את הוצאות הכיבוש של הצבא היפאני בחבל שאנדונג ולהעניק ליפן זכויות בחבל.
- להכיר בזכויותיה המיוחדות של יפן במנצ'וריה ומונגוליה.
- להחכיר ליפן את נמלי פורט ארתור ודאירן שבהן שלטה מאז מלחמתה עם רוסיה ל-99 שנים נוספות.
- לאפשר פיקוח על מסילות הברזל במנצ'וריה ולאפשר לנתיניה חופש התיישבות והשקעה באזור.
- סין תסכים לשליטה יפנית-סינית משותפת על תעשיית המכרות והברזל של עמק הינגצה ותאסור החכרת נמל או מפרץ כלשהו למעצמה זרה בתחומיה.
- סין נדרשה להעסיק יפאנים כיועצים פוליטיים, צבאיים וכלכליים ולהסכים לפיקוח סיני-יפני על אחדות מתחנות המשטרה בארצה.
- להתחייב לרכוש בעתיד נשק יפני בלבד או להסכים לפיקוח יפני-סיני על מחסני הנשק של סין.
- סין תעניק זכויות יתר לנתינים יפנים המתגוררים בסין.

תגובת הממשל בסין לדרישות אלה:

למרות שארה"ב הכריזה כי לא תכיר בכפייה כלשהי על סין, נאלץ יואן לקבל את רוב הדרישות היפניות. הוא הבין כי מלחמה עם יפן עלולה להפילו מכיסאו ולכן קיבל את הדרישות היפניות.

סעיף ב'

מנהיגי סין הצטרפו למלחמה מהסיבות הבאות:

- א. כלפי חוץ - יפן הייתה המדינה היחידה ממזרח אסיה שהשתתפה במאמץ המלחמתי ובכך היה לה יתרון. יתרון זה יימחק אם תצטרף לתמיכה זו מדינה נוספת ממזרח אסיה.
- ב. כלפי חוץ - סין תוכל לדרוש לעצמה מקום ראוי בין המעצמות בהסכמי השלום שיבואו לאחר המלחמה.
- ג. כלפי פנים - ההצטרפות ל"מדינות ההסכמה" יכולה לחזק את שלטונו של לי יואן הונג שהיה יורשו של יואן שה קאי (שמת ב - 1916).
- ד. כלפי פנים וכלפי חוץ - שיקול נוסף בהצטרפות היה של סון יאט סן שעמד בראש הממשלה בקנטון ונאבק נגד שלטונו של יואן ובעד הקמת רפובליקה בסין. סון יאט סן הודיע בשם ממשלתו שהוא מצטרף למאבק באירופה לצד "מדינות ההסכמה". סון קיווה לחזק את מעמדו ושלטונו מבית ומחוץ ולזכות בתמיכת המעצמות בשלטונו. (עד כה נחשב שלטונו של

סון יאט סן בעיני המערב כשלטון מהפכני המסכן את מעמדן של המעצמות באזור. סון יאט סן קיווה לשנות את תדמיתו בעיני המערב ולזכות בתמיכת מנהיגיו. כך יוכל להתחזק גם בתוך סין).

תרומת סין למאמץ המלחמתי:

סין לא שלחה לוחמים לאירופה ולא נגסה בכוחה של גרמניה באזור כפי שעשתה יפן. תרומתה התבטאה בעיקר בהספקת כוח אדם זול לעבודות שונות בחזיתות עיראק, אפריקה וצרפת. צעד זה נועד לשחרר את לוחמי "מדינות ההסכמה" למשימות קרביות. בתקופת השיא, בשנת המלחמה האחרונה, שירתו 175,000 סינים את הכוחות הלוחמים. סיפור גיוסם והעסקתם מעיד על יחס המעצמות אל הסינים ומציג פן נוסף של הדפוס האימפריאלי בסין. החוזה שנחתם, בעידוד השלטונות הסיניים, עם כל סיני לחוד היה בר תוקף לשלוש שנים. בריטניה שמרה לעצמה את הזכות להפסיק את החוזה בטרם הסתיים באופן חד צדדי. לכל מתגייס סיני שנשלח לזירה הצרפתית הובטח תשלום של פרנק אחד ליום ופרנקים בודדים למשפחתו שנותרה בסין. המתגייסים, שחלקם היו נערים בני 17 או קשישים בני 60, רוכזו במחנה אימונים ועברו הכשרה צבאית מפרכת ומשפילה. אח"כ הועברו לצרפת במסע ימי של ארבעה חודשים בתנאים תת אנושיים. חלקם מתו בדרך, אחרים הגיעו תשושים מתת תזונה, חולים ומדוכאים. כשהגיעו, נחשפו לתרבות זרה ומנוכרת ופגשו בעובדים נוספים שגייסה האימפריה הבריטית: אפריקאים, כושים מאיי הודו המערבית, מצרים ואחרים. כשהסתיימה המלחמה לא הוחזרו הסינים לביתם, אלא נשלחו לשדות הקרב והועסקו בפינוי שדות מוקשים. כך נותרו באירופה 65,000 סינים בלבד שלא זכו לשוב לביתם מעולם.

החלטות ועידת ורסאי בנוגע לסין:

בועידת השלום בפריז ציפתה סין, כחברה ב"מדינות ההסכמה" לקבל את חבל שאנדונג לידיה. דרישה זו אף תאמה את 14 הנק' של וילסון ואת רעיון ההתחשבות ברצון התושבים באזורים שלגביהם נקבעו הסדרים חדשים. היפאנים ראו בשליטתם בשאנדונג שליטה לגיטימית וטענו כי הם לא פוגעים בריבונות הסינית, אלא רק מעבירים את זכויות היתר שניתנו לגרמנים אליהם. הממשלה הסינית הגישה לוועידת השלום הצעה שמשמעותה ביטול ההשפעה של המעצמות בסין כולה, סילוק הכוחות הזרים, ביטול הזכויות האקסטרטוריאליות, השליטה במכס ועוד. הממשלה הסינית קיוותה למחוק את הישגי המעצמות תוך ניצול המצב במיוחד שנוצר עם תום המלחמה.

הוועידה דחתה את התזכיר הסיני בטענה כי סעיפיו חרגו מתחום סמכויותיה. על כן הועלתה שאלת שאנדונג בנפרד ובאופן בלתי תלוי לפני שרי החוץ של חמש המעצמות הגדולות: יפן, בריטניה, צרפת, איטליה וארה"ב. בהרכב זה זכתה יפן במבוקשה – המעצמות לא חזרו בהן מההבטחות ליפן. מלבד ארה"ב שהציעה הצעת פשרה המתקרבת להצעה הסינית לא הסכימה אף מדינה להיענות לדרישות הסיניות וההצעה נפלה.

פתרון שאלה מספר 30

סין בשנות ה-50 וה-60

סעיף א'

השיקולים של סין הקומוניסטית להתערב במלחמת קוריאה:

- א. סין ראתה בקוריאה לא רק שלוחה פיזית, אלא גם שלוחה תרבותית של העם הסיני. יש לציין כי קוריאה עד המלחמה הסינית – יפאנית הראשונה שפרצה ב – 1894 הייתה בחסות סין, וזו ראתה בה אזור ביטחון החיוני להגנתה. רק כתוצאה מחולשתה של הקיסרות המנצ'ואית ותבוסתה ליפן הפכה קוריאה לשטח יפאני. על רקע היסטורי זה ניתן להבין את התערבותה של סין במלחמה בקוריאה. הסינים התערבו מאחר וחשו תחושת איום חזקה על ביטחונם כאשר כוחות אמריקניים ואנטי קומוניסטים החלו לצעוד לכיוון נהר היאלו. צעדיו של מק ארתור הביאו את סין למחשבה כי המהלך האמריקאי מכוון נגד סין הקומוניסטית.
- ב. כשהתקבלה ההחלטה להתערב חשו מנהיגי סין את עצמם כגיבורים לאומיים המגנים על מולדתם ובעיקר כמגני הסוציאליזם בעולם.
- ג. ברגע שהאמריקאים הציבו כוחות בין סין לטייוואן, הפך סיפוח טייוואן לסין, שנחשב בעיני מנהיגי סין כחיוני להשלמת המהפכה, לבלתי אפשרי. ההתקפה הצפון קוריאנית על הדרום גרמה להצבת מכשול בדרכו של המשטר הקומוניסטי הסיני אל יעדו הלאומי אידיאולוגי – סיפוח טייוואן.

ההשפעות של מעורבות סין במלחמה על מעמדה באסיה ובזירה הבינלאומית:

- א. הכוחות הסינים הצליחו לראשונה להתמודד עם כוח צבאי מערבי גדול וניצחו אותו. בסוף המלחמה, בניגוד לכל המלחמות הקודמות, סין לא חותמת על הסכם כפוי.
- ב. על רקע זה מקבלת סין מקום של כבוד בין המעצמות ואף לגיטימציה שהייתה חסרה לה עד כה. ב – 1954 השתתפה סין בועידת שלום בז'נווה, שנועדה לפתור את הסכסוך בווייטנאם. השתתפות זו חיזקה את מעמדה בזירה הבינלאומית. זכותה כאחת המעצמות הגדולות לא נתנה עוד לערער.
- ג. מנקודת מבט סינית הייתה זו ראשית הדרך לשינוי פוליטי דרסטי באסיה. מנהיגי סין חשו כי סין הופכת להיות דוברת העולם האסיאתי בזירה הבינלאומית. סין הייתה משוכנעת כי מעתה תוכל לנהל מדיניות חוץ עצמאית ופעילה. כך תוכל להתנער מהתלות במוסקבה, מהמצור הכלכלי בארה"ב, להתמקד בשיקום הפנימי שלה ובביסוס המהפכה.
- ד. סין התקרבה לבריה"מ בשל שיתוף הפעולה ביניהן במהלך המלחמה.

סעיף ב'

הסיבות העיקריות לקרע בין סין לבין בריה"מ בשנות ה-50 וה-60:

- א. התנגדות למדיניות ה"דו קיום" של חרושצ'וב עם המערב. סין סברה שיש להמשיך במאבק נגד המערב שכן הוא אינו יותר מאשר "נמר של נייר".
- ב. בריה"מ לא הייתה מרוצה מכך שסין ראתה עצמה כגורם מוביל בעולם הקומוניסטי. המטרה של בריה"מ לא הייתה ליצור עולם פוליצנטרי, אלא עולם חד קוטבי שמרכזו במוסקבה.
- ג. הקומוניזם הסיני הציע חלופה לקומוניזם של בריה"מ והציג את מאו כגדול הקומוניסטים. לעומתו, נחשב המשטר בבריה"מ לרוויזיוניסטי וסוטה מדרך הישר.

דוגמאות המבטאות קרע זה (על הנבחן היה להציג שלוש):

- א. בריה"מ הפסיקה את הסיוע הכלכלי לסין לקראת יישומה של תוכנית החומש השנייה.
- ב. בריה"מ לא ציידה את סין בנשק גרעיני וסין פיתחה נשק גרעיני משל עצמה.
- ג. סין הפציצה את טייוואן למורת רוחה של בריה"מ ובכך הראתה שמדיניותה עצמאית ואינה תלויה במוסקבה.
- ד. ב-1961 פרץ סכסוך בין הודו לסין. בריה"מ תמכה בהודו וסייעה לה בנשק.
- ה. מערך תעמולתי עוין התפתח בשתי המדינות ולווה בהשמצות והסתה הדדית.
- ו. סין פיתחה קשרים עצמאיים עם מדינות קומוניסטיות ואחרות ועודדה אותן נגד מוסקבה.

פרק שני

פתרון שאלה מספר 31

הסיבות לניצחון הקומוניסטים במלחמת האזרחים בסין (על הנבחן היה לציין שלוש):

- א. המשטר הלאומני היה מושחת. צ'אנג קאי שק המשיך להתבסס על הבורגנות העשירה ולא פנה לעם שברובו היה עני.
- ב. הקומוניסטים זכו לאהדה רחבה בקרב העם מאחר שעמדו בראש המאבק ביפנים והתייחסו לאיכר הסיני הפשוט בכבוד.
- ג. הצבא הלאומני נותר מבוזר. הגנרלים לא שיתפו פעולה ביניהם ולכן לא ניצחו במלחמה נגד יפן. בנוסף, הצבא היה פרוס על פני אזורים רחבים בסין והתקשה לתמרן ממקום למקום.

- ד. כוחות הצבא הלאומני סבלו ממורל ירוד : הם היו חסרי תחמושת, מזון... רבים העדיפו לערוק לצד הקומוניסטי.
- ה. הכלכלה החלה להידרדר בקצב מהיר והעם הבין כי ההשראה השמימית אינה עם מנהיגיה הנוכחיים של סין.
- ו. התיווך האמריקאי נכשל.

פתרון שאלה מספר 32

מאו הנהיג את "מהפכת התרבות" מהסיבות הבאות :

- א. הביקורת כנגד מאו והמחלוקת המפלגתית בין תומכי המדיניות הפרגמטית לבין תומכי הקו האידיאולוגי הקומוניסטי הטהור.
- ב. מאו חשש מפני התנוונות הרוח המהפכנית ומפני מיסודה של המהפכה. הוא חש שנוצרת בסין שכבה בירוקראטית בורגנית, מקצועית ואקדמאית בתכונותיה היונקת מהעבר הלאומי, מן המסורת המשפחתית השמרנית, מהרכושנות ומהשפעות סובייטיות ואחרות. מאו מצא לנכון לקעקע נטיות אלה שנראו לו ריאקציוניות. יסודות ריאקציונרים מתונים, שעלולים לעצור את הגלגל המהפכני.
- ג. נקודה נוספת שהטרידה את מאו הייתה הדור הצעיר, שלמד את התיאוריה המהפכנית, אך לא התנסה בקידומה הפוליטי ולא הכיר את המאבק שקדם לה. הדור הצעיר היה אוכלוסיית המטרה של מאו ואותו הוא גייס למהפכה.

תוצאות המהפכה (על הנבחן היה לציין שתי תוצאות) :

- א. הכפייה התרבותית עוררה היסטריה קנאית ומאבקי סיעות בתוך המפלגה ועד מהרה החל השלטון לאבד שליטה על המתרחש, והמדינה הידרדרה על סף מלחמת אזרחים נוספת.
- ב. הנזק המנהלי, התרבותי והכלכלי בגל המהפכני הנוכחי היה עצום. הייצור נפגע, אוצרות תרבות הושמדו ומערכת החינוך קרסה כליל. שנים אחדות לא התקיימו לימודים סדירים בבתי הספר.
- ג. בשלבים האחרונים של הגל המהפכני, כשהורגש מצב של אנרכיה החל הצבא להתחזק. הצבא היה עדיין היחיד שהיה מסוגל לתפקד כראוי. לעיתים נוצרו סכסוכים מקומיים בין הצבא לבין המשמרות האדומים או קבוצות מהפכניות אחרות שפעלו האחת כנגד האחרת.